

ilahiyat akademi

Sayı: 16, 2022, ss. 25-42.

Issue: 16, 2022, pp. 25-42.

Ben Bilinci, Deney ve Bilgi

Self Consciousness, Experiment, and Knowledge

Fatih Özgökman

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü

Assoc. Prof., Faculty of Humanities and Social Sciences, Philosophy Department

Çanakkale/Türkiye

fatihozgokman@comu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6644-7177 | ROR ID: [05rsv8p09](https://orcid.org/05rsv8p09)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

12 Kasım 2022 12 November 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

27 Aralık 2022 27 December 2022

Yayın Tarihi Date Published

31 Aralık 2022 31 December 2022

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with Turnitin software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Fatih Özgökman).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fatih Özgökman).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Özgökman, Fatih. "Ben Bilinci, Deney ve Bilgi". *İlahiyat Akademi* 16 (Aralık 2022), 25-42.
DOI: [10.52886/ilak.1203280](https://doi.org/10.52886/ilak.1203280)

Atıf/ Cite as

Ozgokman, Fatih. "Self Consciousness, Experiment, and Knowledge". *Theological Academia* 16 (December 2022), 25-42. DOI: [10.52886/ilak.1203280](https://doi.org/10.52886/ilak.1203280)

Özet

İnsanın kendi varlığına dair ben bilinci yine kendisi açısından şüphe götürmez. Öyle ki Descartes tarafından ifade edildiği gibi, duyulur her şeyden şüphe ettiğimde bile kendi varlığımdan şüphe edememem, bu nedenle, eğer şüphe ediyorsam “düşünüyorum, o halde varım.” Diğer bir deyişle ben, algılarken, düşünürken veya bir şeyi isterken kendimin en açık ve seçik bir şekilde farkında olurum ve bundan da var olduğum sonucu çıkar. Çünkü düşünen bir şeyin yok olduğu kabul edilemez ve dolayısıyla var olmak için düşünmek yeterlidir. Bu da benim düşünen varlığımın, şüphelendiğim duyu nesnelere örnek bedenden farklı bir töz olmasını gerektirir. Çünkü duyulur her şeyden şüphe ederken kendimden şüphe edememem, benim şüphe edilen şeylerden birisi olmadığımı gösterir. Kısacası, şüphe edilen şeyler ile şüphe edilemez şey, bir ve aynı doğadan olamaz. Bu da benim varlığımın en temel biçiminin düşünen bir şey yani bir ruh veya bir zihin olduğu anlamına gelir. Bununla birlikte böyle bir ruh veya zihnin varlığı, deneyci epistemolojiye göre ciddi bir sorun oluşturur. Çünkü ruh veya zihin özellikle dış deneyde bizim için mevcut değildir. Bu nedenle Hume gibi kimi deneyci düşünürler, ben bilincini üreten bir benliğin tözsel varlığını reddeder ve onu olayların içinde gerçekleştiği bir tiyatro sahnesi gibi algılar toplamına veya duyu deneylerine indirgerler. Hatta kimi deneyci düşünürler daha da ileri gider ve algılanan şeylerin onları algılayan ve ben olarak adlandırılan bir tözün varlığını gerektirmediğini ileri sürerler. Bununla birlikte benliğin deneyde nesne olarak gösterilememesi onun yokluğunu kanıtlamaya yetmez. Çünkü eğer algılar var, fakat algılayan bir özne yoksa algılayanın ne veya kim olduğu ya da algıların nerede bulunduğu gibi sorulara cevap verilemez. Hâlbuki “ben”, aktif bir öznenin fikridir ve düşünme, bilme veya isteme gibi tüm zihinsel işlemler onları gerçekleştiren bu aktif öznenin varlığını gerektirir. Bir özne olmadan söz konusu işlemlerin kendi kendine ortaya çıktığı kabul edilemez. Bu nedenle “ben”, bir tiyatro sahnesi gibi sadece algıların toplamı değildir. Buna göre deneyci epistemoloji benliğin varlığına dair tam bir açıklama veremez. Dolayısıyla deneyci epistemolojiye göre benliğin deneyin bir nesnesi olmadığı doğru olmakla birlikte tüm zihinsel işlemlerdeki aktif rolünün ve varlığının reddedilmesi mümkün görünmemektedir. Öyle ki Kant tarafından da ifade edildiği gibi bilincin varlığı olmadan bilginin meydana gelmesi de düşünülemez. Bununla birlikte Kant’a göre her ne kadar bilginin ortaya çıkması için bilincin varlığı gerekli ise de bilinç bir bilgi değeri taşımaz. Çünkü bilinç, sezgi içermez. Dolayısıyla sezgi nesnelere bilgisi gibi ben kendimin bilgisine sahip olamam. Bundan da benim, dünyanın sezgi nesnelere gibi duyusal/maddesel bir varlık olmadığım sonucu çıkar. Bununla birlikte Kant’a göre sezgisi bulunmadığı için benim bir ruh veya zihin olduğum da bilinemez. Bu şekilde Kant hem maddeciliği hem ruhçuluğu bilinemez olarak niteler. Ancak Kant’ın çift taraflı bilinemezci tutumu, insanı, kendi varlığının doğası hakkında tatmin etmeye yetmez. Çünkü duyulur nesnelere bilen insan, Kant tarafından, kendi doğasını bilemez olarak bırakılmıştır. Diğer bir deyişle Kant, Descartes’ın şüphe duyduğu duyulur nesnelere bildiğimizi fakat Descartes’ın şüphe götürmez bulduğu kendi varlığımızın doğasını bilemeyeceğimizi söyler. Halbuki Kant’ın aksine benliğin maddeselliğine dair bilginin yokluğu, onun ruhsallığına dair bir bilgi sayılabilir. Çünkü kendi varlığımıza dair sezginin yokluğu yani kendimizi elle tutup gözle göremememiz bizim maddesel olmadığımızı kanıtlar ve bu da bizim bir ruh veya zihin olduğumuz anlamına gelir. Zaten ruh ve zihin kavramları da aslında maddesel olmayan varlık türünü ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Ruh, Zihin, Benlik, Bilinç, Deney.

Abstract

The self-consciousness of a person's own existence is also beyond doubt for himself. So much so that, as expressed by Descartes, I cannot doubt my own existence even when I doubt everything sensible, therefore, if I doubt, "I think, therefore I am." In other words, while perceiving, thinking, or wanting something, I am most clearly and distinctly aware of myself, and from this, it follows that I exist. Because it cannot be accepted that a thinking thing does not exist, and therefore it is sufficient to think in order to exist. This requires my thinking being to be a different substance from the sense objects I suspect, such as the body. Because of the fact that I cannot doubt myself while doubting everything sensible shows that I am not one of the things that are doubted. In short, what is doubted and what cannot be doubted cannot be of one and the same nature. This means that the most basic form of my being is a thinking thing, that is to say a soul or a mind. However, the existence of such a soul or mind poses a serious problem for empiricist epistemology. Since the soul or mind is not available to us, especially in external experience. For this reason, some empiricist thinkers like Hume reject the substantive existence of a self that produces self-consciousness and reduce it to the sum of perceptions or sense experiments, like a theatre stage in which events take place. Some empiricist thinkers go even further and argue that things perceived do not require the existence of a substance that perceives them and is called the self. However, the fact that the self cannot be represented as an object in the experiment is not enough to prove its absence. Because if there are perceptions but there is no perceiving subject, questions such as what or who the perceiver is or where the perceptions are cannot be answered. Whereas "I" is the idea of an active subject, and all mental operations such as thinking, knowing, or wanting require the existence of this active subject who performs them. Without a subject, it cannot be accepted that the events in question have arisen by themselves. Therefore, "I" is not just a collection of perceptions, like a theatre stage. Accordingly, empiricist epistemology cannot give a full account of the existence of the self. Therefore, although it is true that the self is not an object of experience according to empiricist epistemology, it does not seem possible to deny its active role and existence in all mental processes. So much so that, as expressed by Kant, the formation of knowledge is unthinkable without the existence of consciousness. However, according to Kant, although the existence of consciousness is necessary for the emergence of knowledge, consciousness does not have the value of knowledge. Because consciousness does not contain intuition. Therefore, I cannot have knowledge of myself like knowledge of intuition objects. It follows from this that I am not a sensory/material entity like the objects of perception of the world. However, according to Kant, it cannot be known that I am a soul or a mind since it has no intuition. In this way, Kant qualifies both materialism and spiritualism as unknowable. However, Kant's double-sided agnostic attitude is not enough to satisfy the human being about the nature of his own existence. Because the human being who knows sensible objects is left as ignorant of his own nature by Kant. In other words, Kant says that we know the sensible objects, which Descartes doubted, but we cannot know the nature of our own being, which Descartes found beyond doubt. However, unlike Kant, the absence of knowledge about the materiality of the self can be considered as knowledge of its spirituality. Because the absence of intuition of our own existence, that is, our inability to grasp and see ourselves, proves that we are not material, and this means that we are a spirit or a mind. In fact, the concepts of spirit and mind actually refer to the type of non-material being.

Keywords: Philosophy, Soul, Mind, Selfness, Consciousness, Experience.

Giriş

İnsanın yaşam yolculuğunda cevap vermesi gereken sorulardan birisi de kendisinin ne olduğudur. Diğer bir deyişle, kendimizin dünyada görünen şekliyle maddesel bir bedenden mi yoksa bu bedenin arkasında görünmeyen ruhtan mı ibaret olduğumuz cevap arayan en önemli felsefi sorulardan biridir.

Zira her zaman düşünen, yargılayan, hayal eden veya isteyen bir varlık olarak kendimize dair bir bilincimiz vardır. Öyle ki her türlü zihinsel faaliyetimizde eylemde bulunan yani düşünen bir özne olduğumuzu fark ederiz. Bununla birlikte böyle bir bilince karşılık olarak deney dünyasında hiçbir nesne gösterilemez. Yani ben dediğimiz şeye duyulur dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir. Bu durum kimi deneyci düşünürleri benliğin tözsel varlığını reddetmeye ve hatta algılar toplamından başka bir şey olmadığını söylemeye sevk etmiştir. Fakat deneyde nesneleştirilebilir olmaması, bilincin varlığını reddetmek için yeterli değildir. Çünkü bilincimiz algılar karşısında pasif bir izleyici değil tam tersine algıları seçen veya birbirine tercih edebilen etkin bir öznedir. Öyle ki bizim bilme sürecimiz dahi ben bilincinin etkin işlevini gerektirir. Dolayısıyla kendi varlığımızın deneyde bir nesne olarak gösterilememesi ve bu yolla bilinmemesi, onun yok olduğu değil ancak duyulur/maddesel bir şey olmadığı anlamına gelir. Buna göre makale düşünen öznenin bir ruh veya zihin olarak varlığıyla ilgili Kartezyen, Empirist ve Kritik görüşlerin incelenmesini konu edinmektedir.

Bu çerçevede makalede öncelikle birinci kısımda Rene Descartes, John Locke ve George Berkeley'den hareketle düşünen öznenin ruhsal varlığının nasıl temellendirildiği bir tez olarak ortaya konur. İkinci kısımda ise David Hume, Ludwig Wittgenstein ve A. Jules Ayer'in, deneyci bakış açısından, benliği algılar toplamına indirgeyen açıklamaları bir antitez olarak sunulur ve bu açıklamaya yöneltilebilecek birtakım eleştirilere yer verilir. Üçüncü kısımda ise bir sentez olarak Immanuel Kant'ın bilgi işlem sürecinde benliğin varlığını onaylayan fakat deneyde gösterilememesinden dolayı bilinmezliğini savunan tutumu ele alınır ve eleştirilir. Bu doğrultuda makale, benliğin bir deney/sezgi nesnesi olarak bilinemezliğinin aslında onun ruhsallığına dair bir bilgi sayılabileceğini savunur. Çünkü benliğin duyusal/maddesel olmadığını söylemek diğer bir taraftan onun ruhsal veya zihinsel olduğunu söylemekle aynı anlama gelir.

1. Düşünen Özne Olarak Benliğin Varlığı

Descartes tarafından ifade edildiği üzere "Düşünüyorum, o halde varım", insanın var olmasının en temel boyutunun düşünen bir varlık olarak sadece ruh veya zihinden ibaret olduğu anlamına gelir. Gerçeği bilmek için çıktığı yolculukta Descartes, duyulur her şeyden şüphe etmekle birlikte şüphe eden kendi varlığından şüphe edemeyeceğini fark eder. Buna göre Descartes "Kendisini dünyada hiçbir şeyin ne gökyüzünün ne yeryüzünün ne bedenlerin ne de zihinlerin var olmadığına ikna ederken, kendi kendimi de hiç var olmadığıma ikna etmedim mi?" diye sorar

ve cevabı “Hayır: eğer kendimi bir şeye ikna ediyorsam kesinlikle varım”¹ şeklinde olur.

Descartes’ın kendi çağında bu çıkarıma Pierre Gassendi tarafından sadece düşünüyör olmakla değil herhangi bir eylemle de var olduğu sonucuna ulaşılabilirliği şeklinde itiraz edilmiş² ve Descartes da bu itiraza, “Yürüdüğümün düşüncesi veya bilinci olmadıkça yürüyor olmaktan var olduğum sonucunun çıkmayacağı” cevabını vermiştir. Buna göre var olduğunu çıkarmasının nedeni olan “düşünme” ile ne kastettiğini Descartes şu şekilde açıklar:

“ ‘Düşünme’ kelimesi ile biz bilinçli iken, bilincinde olduğumuz sürece bizde meydana gelen tüm bu şeyleri anlıyorum. Ve dolayısıyla sadece anlamak, istemek ve hayal etmek değil dahası duymak da burada düşünmekle aynı şeydir. Çünkü eğer görüyorum veya yürüyorum o halde varım dersem ve bu sonucu bedenimle yapılan görmek ve yürümekten çıkarırsam sonuç mutlak olarak kesin olmaz. Çünkü (rüyalarımda çok sık olduğu gibi) gözlerimi açmasam ve yerimden hareket etmesem bile ve gerçekten de belki hiç bedenim olmasa bile gördüğümü veya yürüdüğümü düşünebilirim. Fakat bu sonucu, görüyor veya yürüyor olmanın bilincinden ya da derin duyumundan çıkarırsam sonuç tamamen kesindir. Çünkü bu, görüyor veya yürüyor olduğunu sadece algılayan veya düşünen zihne işaret eder.”³

Buna göre düşünmek bizim kendimizin zihinsel faaliyetlerine dair farkındalığımıza karşılık gelir.⁴ Dolayısıyla düşünme, insanın zihinde birtakım faaliyetleri gerçekleştirirken kendine dair bilincinden başka bir şey değildir ve var olmak için sadece düşünmek yeterlidir. Çünkü düşünen bir varlığın, kendisini yok olarak tasavvur etmesi mümkün değildir.

Bu doğrultuda Descartes insanın düşünürken kendisi için varlığının hiçbir şekilde beden veya bedeninin özellikleriyle tanımlanamaz olduğunu ileri sürer. Örneğin “beslenmek”, “hareket etmek” veya “duyu algısı” bedene ait özelliklerdir ve ancak bir beden varsa ortaya çıkabilirler. Fakat bedeninin varlığı da diğer duyulur her şey gibi şüphe edilen bir şeydir. Halbuki düşünüyör iken bile insan kendisini var olarak bulur. Buna göre, var olmak için sadece düşünüyör olmak yeterlidir ve düşünüyör olmak şüphe götürmez. Dolayısıyla varlığı şüpheli olan beden ile varlığı şüphe götürmez olan kendisinin tek ve aynı olmadığı sonucu çıkar. Bundan hareketle Descartes kendisinin “sadece düşünen bir şey yani bir zihin, bir ruh veya bir zekâ veya bir akıl olduğunu”⁵ söyler ve “ben” dediğimiz bilincimizin bedenden

¹ Rene Descartes, *Meditations on First Philosophy with Selections from the Objections and Replies*, çev. Michael Moriarty (Oxford: Oxford University Press, 2008), 18.

² Descartes, *Meditations*, 166.

³ Rene Descartes, *The Principles of Philosophy*, çev. V. R. Miller, R. P. Miller (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1982), 5-6.

⁴ Desmond M. Clarke, *Descartes's Theory of Mind* (Oxford: Clarendon Press, 2005), 185.

⁵ Descartes, *Meditations*, 19.

ayrı ve dolayısıyla maddesel olmayan bir töz olduğuna dair bir argüman ortaya koyar.

Deneyci düşünür John Locke da insanın kendi varlığından daha başka şüphe edilemez bir kesinlik bulunmadığı düşüncesiyle Descartes'a katılır: "Kendi varlığımıza gelince, onu öyle açık ve öyle kesin olarak algularız ki ne bir kanıtla gerek duyar ne de kanıtı mümkündür. Çünkü hiçbir şey bizim için kendi varlığımızdan daha açık olamaz. Düşünüyorum, akıl yürütüyorum, zevk ve acıyı hissediyorum, bunlardan hiç birisi bana kendi varlığımdan daha açık olabilir mi?.. Deney kendi varlığımız hakkında sezgisel bir bilgiye sahip olduğumuza bizi ikna eder."⁶

Fakat burada Locke'un zihnimizin işlemlerine erişimimizi duyu algısının nesnelere erişimi gibi düşündüğünü söylemek doğru olmaz.⁷ Bu nedenle onun burada kastettiği deney veya sezgisel bilgi, iç deney veya içe bakış olarak kabul edilmeyi gerektirir. Hâlbuki bilginin kaynağı, sadece dış deney olarak kabul edildiğinde, bize hiçbir şekilde bir bilinç olarak kendi varlığımızı göstermez.

Bu nedenle Locke bir ruh olarak insanın kendi varlığını nasıl çıkarsadığını şu şekilde açıklar: "Düşünme, akıl yürütme, korkma gibi zihin işlemleri hakkında, onların kendi kendilerine var oldukları sonucunu çıkaramaz ne de bir bedene nasıl ait olduklarını veya onun tarafından nasıl meydana getirildiğini kavrayamaz olduğumuzdan dolayı bunları ruh diye adlandırdığımız başka bir tözün eylemleri olarak düşünmeye eğilim gösteririz."⁸ Buna göre kısacası ruhun varlığı insanın kendi zihnin faaliyetlerini bedene ve beyne atfetmenin zorluğundan dolayı çıkarılan bir fikirdir.

Bununla birlikte Locke'a göre ruh fikri, aslında insanın basit fikirlerden yaptığı karmaşık bir fikirdir. Peki insan ruh fikrini nasıl oluşturur? Locke'a göre biz gündelik hayatta kendimizde düşünme, anlama, isteme veya hareket başlatma gücü gibi zihin işlemlerine dair elde ettiğimiz basit fikirler vardır. Söz konusu düşünmek gibi basit fikirler bizim için açık ve seçiktirler. Biz düşüncemizde söz konusu bu basit fikirleri birleştirerek ruhsal töz fikrini oluştururuz. Burada basit fikirlerden meydana geldiği için ruh artık karmaşık bir fikirdir. Dolayısıyla karmaşık bir fikir olarak ruhsal töz bizim için seçik bir fikir değildir. Bunun nedeni töz idesinin madde için olduğu kadar ruh için de aynı derecede belirsiz olmasıdır. Çünkü töz, ilinekler için taşıyıcı olarak varsayılan bilmediğimiz bir şeydir. Ya da Locke'a göre töz idesinin hem madde hem ruh için eşit derecede belirli olduğu da söylenebilir. Çünkü biz bir şeyi görür veya duyar iken kendimizin dışında algımızın nesnesi bir cismin varlığını biliriz fakat bizim içimizde gören ve duyan bir ruhsal bir varlığın da bulunduğunu kesin olarak biliriz. Dolayısıyla sonuçta her duyma ve görme eyleminin nedeninin duymak ve

⁶ John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (London: Thomas Davison, Whitefriars, 1825), 473.

⁷ Sydney Shoemaker, "Self-Knowledge and 'Inner Sense': Lecture: 1: The Object Perception Model", *Philosophy and Phenomenological Research* 54/02 (1994), 251.

⁸ Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, 197.

görmekten yoksun madde değil maddesel olmayan ruhsal bir töz olduğunu kabul etmek gerekir.⁹

Diğer bir deneyci düşünür Berkeley de Locke gibi deneyci epistemolojinin bir gereği olarak dış deneyde bize verili bir ruh ideasının bulunmadığını kabul eder, fakat bu durumdan ruh fikrinin yok olduğu sonucunu çıkarmaz. Çünkü ona göre “Ruh, düşünmeyen varlıkların veya ideaların içinde var olabileceği tek töz veya dayanak” anlamına gelir.¹⁰ Yani ruh, ideaların kendisi tarafından algılandığı öznenin kendisidir. Dolayısıyla algının öznesinin, algıladığı idealar arasında bir nesne olarak bulunmasını istemek kabul edilemez bir yanlış sayılır. Bu doğrultuda “Ruh kelimesi ile yalnızca düşünen, isteyen ve algılayan şeyi ifade ederiz.” Hâlbuki bizim algımızda bulunan ideaların bu niteliklere sahip olduğu düşünülemez. Dolayısıyla ruha tekabül eden bir idea bulunmaz. Bununla birlikte algımızda ruh kelimesinin anlamına uygun olan bir ideanın bulunmayışından onun anlamsız olduğu sonucu da çıkarılamaz. Aksine “Ben kendim neysem, yani ben terimi ile kastettiğim şey, ruh veya ruhsal töz ile kastedilen şeyle aynıdır.” Bunun ötesinde zihnimizde idea olarak bulunan şeylerin özelliği edilgin olmaktır. Bu nedenle onların varlığı algılanmalarına bağlıdır. İdealardan tersine ruhun özelliği ise etkin olmaktır. Dolayısıyla ruhun varlığı algılanmaya bağlı değildir, aksine ruh ideaları algılayan ve düşünen tözdür.¹¹

Burada Berkeley ideaların aksine zihnin sahip olduğu etkinlik özelliği ile “bilmek”, “algılamak”, “istemek”, “hayal etmek” ve “hatırlamak” gibi işlemleri kasteder ve ona göre tüm bu işlemleri gerçekleştiren ise “zihin, tin, ruh ve kendim” olarak adlandırılır.¹² Temelde böyle bir zihin veya ruh olmadan düşündüğümüz, istediğimiz veya hayal ettiğimiz ideaların var olması kabul edilemez. Öyle ki kendilerini algılayan bir zihin olmadan tüm bu algıların var olmayacağından daha açık bir durum olamaz.¹³

Berkeley ayrıca ruhun beyin aracılığı ile idealara sahip olduğu iddiasını da reddeder. Ona göre beyin ile duyulur bir şey kastediliyorsa diğer duyulur şeyler gibi beyin de algıladığımız için bizim zihnimizde bulunur. Bu durumda zihnimizde bulunan bir duyumun diğer duyumların nedeni olduğunu söylemek akıl açısından kabul edilemez görünür. Eğer zihnimizdeki bir duyum yani beyin diğer duyumların nedeni ise beynin kendisinin nasıl var olduğu açıklanamaz.¹⁴ Çünkü beyin de zihnimizdeki diğer şeylerle aynı doğaya sahiptir ve beynin diğerlerinin nedeni olduğu söylenirse kendisinin nedeninin ne olduğu sorusunu gerektirir. Bundan dolayı zihnimizdeki diğer şeyler nedenli ise beynin nedensiz olarak var olduğu kabul edilemez. O halde beyin zihnimizdeki diğer şeylerin nedeni olamaz. Bu da

⁹ Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, 203.

¹⁰ George Berkeley, *The Principles of Human Knowledge and Three Dialogues*, ed. Howard Robinson (Oxford: Oxford University Press, 1999), 85.

¹¹ Berkeley, *The Principles of Human Knowledge and Three Dialogues*, 87.

¹² Berkeley, *The Principles of Human Knowledge and Three Dialogues*, 24.

¹³ Berkeley, *The Principles of Human Knowledge and Three Dialogues*, 25.

¹⁴ Berkeley, *The Principles of Human Knowledge and Three Dialogues*, 148-9.

zihnimizin beyin tarafından üretiliyor olamayacağı anlamına gelir. Örneğin karşımdaki bir bardağa dair duyumun aslında benim için başka bir duyum olan beyin tarafından algılandığını veya neden olduğunu söylemek bir odadaki tüm şeyleri yine aynı odadaki başka bir şeyin yarattığını söylemek gibi yanlış sayılır. Çünkü beyin ve beyin tarafından algılandığı söylenen şeyler de bilincimizdeki bir duyum olmak bakımından birbirlerinden farklı değildir. Öyle ki beynimiz de dahil tüm evren, tek bir duyulur şeyler kümesinin elemanlarıdır. O halde bu duyulur şeyler kümesinin bir elemanı, bu kümenin nedeni olamaz. Buna göre beyin, elemanı olduğu kümenin varlık nedeni değildir. Bu nedenle beyin dahil duyulur her şeyin, kendisi tarafından algılandığı beynin ötesinde bir zihnin gerektiği sonucu çıkar. Bu tespit ise bir ruhun veya zihnin varlığını gerektirdiği kadar onun dünyanın bir nesnesi olan beyne indirgenemeyeceğini de ifade eder.

Buraya kadar görüleceği üzere deneyci düşünürler Locke ve Berkeley ruhun varlığının bilgisi konusunda akılcı Descartes ile anlaşmakta ve deneyciliğin bir parçası olarak gördükleri iç-deney veya içe bakış yöntemini bir bilgi kaynağı olarak kabul etmektedirler. Çünkü içe bakış yöntemi, Şehabettin Yalçın'ında tespit ettiği gibi, bize en kesin bilgiyi verir. Öyle ki içe bakışta özne ve nesne tek ve aynı varlıktır.¹⁵ Bununla birlikte tüm deneycilerin aynı sonucu çıkardıkları söylenemez.

2. Algılar Toplamı Olarak Benlik

Deneyciliği en tutarlı şekilde uygulamak isteyen Hume, her an bilincinde olduğumuz ve dolayısıyla kendisinden şüphe edilemez olan ve hatta şüphe edildiğinde bile varlığı kanıtlanan bir benliğin varlığını bizzat deneyin kendisine aykırı bulur. Ona göre, iddia edildiği gibi hiçbir şekilde benlik fikrine sahip olamayız. Çünkü "Bu fikir hangi izlenimden türemiştir?" sorusuna cevap vermek mümkün değildir. Hâlbuki "Her gerçek fikri ortaya çıkaran tek bir izlenim olmalıdır. Fakat ben veya kişi, hiçbir şekilde bir izlenim değildir aksine bazı izlenimlerimizin ve fikirlerimizin sahip olduğu varsayılan bir referanstır." Diğer bir deyişle benlik, tüm deneyimlerimizin hipotetik bir öznesidir. Fakat eğer ben fikrimiz için bir izlenim var olmalı ise de bu izlenim bütün hayatımız boyunca değişmeden aynı kalmalıdır. Çünkü benliğin, bu şekilde var olması gerekir. Bununla birlikte hiçbir şekilde değişmez ve aynı kalan bir izlenime rastlayamayız. Çünkü zevk veya acı gibi izlenimler hiçbir zaman aynı anda var olmaz, aksine birbirini takip eder. O halde "Bu izlenimlerin hiçbirinden ben fikri türemez ve sonuç olarak böyle bir fikir yoktur."¹⁶

Hume daha da ileri giderek dış deneyde bulamadığı benliği içe bakış ile de bulamadığını ileri sürer. Öyle ki, "ben" olarak adlandırdığı şeyi yakından incelemek istediğinde "Her zaman sıcak veya soğuk, ışık veya gölge, sevgi veya nefret, acı veya zevk gibi bazı belirli algılara rastlarım" der. Buna göre insanın "ben" dediği şey,

¹⁵ Şehabettin Yalçın, "Descartes ve Özne olarak Benlik", *Felsefe Dünyası* 38/2 (2003), 109.

¹⁶ David Hume, *A Treatise of Human Nature* (b.y.:The Floating Press, (1740) 2009), 394.

birtakım algıların varlığıdır ve bu algılardan soyutlanmış olarak bir benlik algılanamaz. Bu nedenle Hume'a göre insan uyuduğunda tüm algıları kapalı olduğu için artık var olmadığını söylemek yanlış olmaz. Aynı şekilde öldüğünde de insan artık ne düşünebilir ne hissedebilir ne görebilir ne üzülebilir olmayacağına göre kesin bir şekilde yok olması gerektiği anlamı çıkar.¹⁷ Dolayısıyla "Ben" denilen şey, ona göre "düşünülemez bir hızla birbiri ardına gelen ve sürekli bir akış ve hareket içinde olan, değişik algıların bir koleksiyonu veya demetinden başka bir şey değildir." Bu bağlamda Hume insan zihnini bir tiyatro sahnesine benzetir. Ona göre birtakım algılar bu tiyatro sahnesinden geçer, kayıp olur sonra tekrar geçer. Bu nedenle bu akışın bir anında zihnin kendi varlığına dair hiçbir "kendilik" ve farklı anlarında ise kendisiyle aynı kaldığını ifade eden bir "özdeşlik" algılanmaz.¹⁸ Yani algıların içinde var olduğu, algılardan ayrılabilen ve farklı zamanlarda değişmeden kalan bir zihinden bahsedilemez.

Hume'un tiyatro örneği Wittgenstein tarafından da şu şekilde ifade edilir: "Eğer *Bulduğum gibi dünya* adı verilen bir kitap yazsaydım ona benim hakkında bir rapor eklemem gerekirdi ve hangi kısımların irademe boyun eğdiği hangilerinin eğmediği söylemem gerekirdi vb. Bu, özneyi izole etmenin bir yöntemidir veya dahası önemli bir anlamda bir özne olmadığını göstermenin bir metodudur; çünkü sadece o, bu kitapta bahsedilemez."¹⁹ Burada Wittgenstein dünyayı, iradesiyle kontrol edebildiği bedeni ile kontrolü dışında kalanlardan oluşan duyu deneyleri olarak resmeder ki, buna göre beden bu dünyaya dahildir. Kendimizi bir beden olarak tanımlayamayız. Ruh; benlik, bilinç ya da özne ile ifade edilen bir şey ise bu dünya resmi içinde rastlanılmaz ve onun üzerine konuşulamaz. Dolayısıyla "Özne, bu dünyaya ait değildir." Bu durumu Wittgenstein daha görsel olarak bir göz ve görme alanını ifade eden bir tasvirle de bize gösterir. Ona göre göz, özneyi temsil ederken duyu deneylerinden oluşan dünya da görme alanını temsil eder. Göz kendisini göremediği için bu görme alanının içinde yer almaz. Bununla birlikte "görüş alanındaki hiçbir şey bir göz tarafından görüldüğünü çıkarmanıza izin vermez."²⁰

Bu doğrultuda Ayer de benliği "duyu deneylerinden oluşan mantıksal bir yapıya" indirgenmeyi teklif eder. Ona göre "Duyu deneylerinden oluşan mantıksal bir yapı, bir benliğin fiili ve mümkün duyu geçmişini oluşturur."²¹ Diğer bir deyişle, benlik, zaman içindeki birçok duyu deneyinin aynı kişiye ait olacak şekilde birleştiren mantıksal bir yapıdır. Ancak Ayer bu şekildeki bir benlik tasavvurunun hiçbir şekilde bir tözü ifade etmediğini özellikle belirtir. Çünkü bir töz hiçbir zaman gözlemlenemez ve dolayısıyla doğrulanamaz. Buna göre Locke'un çıkarsadığı bir

¹⁷ Hume, *A Treatise of Human Nature*, 395.

¹⁸ Hume, *A Treatise of Human Nature*, 396.

¹⁹ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. D. F. Pears ve B. F. McGuinness (London: Routledge, 2002), 69.

²⁰ Wittgenstein, *Tractatus, Tractatus*, 69.

²¹ Alfred Jules Ayer, *Language, Truth, and Logic* (London: Penguin Books, 1946), 133.

ruhsal töz fikri, onun maddesel töz fikri kadar metafizikseldir.²² Çünkü Locke, deneyde bulamadığımız halde maddesel ve ruhsal bir töz fikri oluşturduğumuzu savunur. Yine Berkeley'nin maddesel töz için yaptığı fenomenalist açıklama benlik için de yapılmak zorundadır. Çünkü deneyde bulamadığımız için Berkeley'nin maddesel tözü reddetmesi aslında ruhsal bir tözü reddetmesini de gerektirir ki, Berkeley bunu yapmak yerine ruhsal tözü kabul etmiştir. Bütün bunlardan hareketle Ayer, kendisini Hume'un düşünceleriyle uyumlu bulur. Çünkü Hume da gözlemlenebilir bir varlık olmadığı için tözsel bir benlik fikrini reddetmiştir. Fakat Hume da kendisini her zaman farklı algılardan oluşmuş bir yığın olarak algıladığını söylerken onları tek bir benlik olarak birbirine bağlayan şeyin ne olduğunu bilemez bırakmıştır.²³ Bu durum da akılcı filozoflar tarafından tutarlı bir deneycilik için benliğin açıklanamaz olduğuna bir kanıt olarak gösterilmiştir. Fakat Ayer, Hume'un sorununu kişisel özdeşliği bedensel özdeşlik ile tanımlama yoluyla çözerek deneyciliğe yöneltilen suçlamayı cevaplandırdığını düşünür. Buna göre bir kişi hafızasını yitirdiğinde de aynı kişi sayılmayı hak eder fakat bedeni öldüğünde hala yaşamaya devam eden bir benlik söz konusu olamaz. Bunun yanında Ayer kendi açıklamasının Hume'un açıklamasının bir tekrarı olmadığını da şu şekilde belirtir: Hume'un açıkça yaptığı gibi, "Benliğin duyu deneylerinin bir toplamı veya belirli bir benliği oluşturan duyu deneylerinin bir anlamda benliğin parçaları olduğunu kabul etmiyoruz. Bizim kabul ettiğimiz şey, benlik hakkında konuşmak, her zaman duyu deneyleri hakkında konuşmaktır anlamında, benliğin duyu deneylerine indirgenebilir olduğudur."²⁴

Bununla birlikte kanaatimizce Hume ve takipçileri Wittgenstein ile Ayer'in yaptığı gibi düşünen tözün veya bilincin algılar toplamı veya mantıksal bir yapı olduğu iddiası kabul edilebilir görünmemektedir. Öncelikle eğer sadece algılar var ve algılayan bir zihin yoksa algıların kime veya neye ait olduğu söylenemez. Çünkü zamanın her anında farklı algıların oluşturduğu birbirinden farklı algı demetleri ve dolayısıyla farklı zihinler ortaya çıkar ve tekrar yok olur. Dolayısıyla zamanda aynı kalan bir benlik ortaya çıkamaz. Fakat gerçek bunların aksinedir. Biz kendimizi yaşamın tüm anlarındaki değişik algılarda aynı kalan bir ben olarak buluruz. Bunun dışında algılayan bir benlik var olmadan algılanan şeylerin nasıl veya nerede var oldukları da başka cevap isteyen sorular olarak belirir. Terence M. Penelhum'a göre de algıların zamanda değiştiğini veya aynı kaldığını fark etmek, küçük değişiklikleri görmezden gelmek veya birbirini takip eden algılara özdeşlik yüklemek gibi zihinsel faaliyetler, aslında bu zihinsel faaliyetlerin öznesi olmak üzere zamanda aynı kalan özdeş bir bilincin varlığını gerektirir.²⁵ Roderick M. Chisholm da burada Hume'un hatasını, zihni sevgi, nefret, soğuk ve sıcak gibi birtakım algıların toplamı olarak

²² Ayer, *Language, Truth and Logic*, 134.

²³ Ayer, *Language, Truth and Logic*, 135.

²⁴ Ayer, *Language, Truth and Logic*, 136.

²⁵ Terence M. Penelhum, "The Self in Hume's Philosophy", *The Southwestern Journal of Philosophy* 7/02 (1976), 13.

görmesi olarak tespit eder. Halbuki zihin, bu şekildeki algıların değil aksine seven, nefret eden, soğuğu veya sıcığı algılayan bir şeyin fikridir.²⁶ Richard E. Aquila ise Hume'un bu açıklamasının, bilinç ile nesnelere arasında bir sınır çizmekte başarısız kaldığını söyler. Ona göre, dahası, Hume, bilinci kendisinin ötesindeki nesnelere yönelen zihinsel faaliyet olarak kavramakta başarısızdır.²⁷ Dancy de Hume'un benliği algılar toplamı olarak görmesinin arkasında, Berkeley'nin aksine, yanlış bir şekilde edilgen olarak kabul etmesinin yattığını ileri sürer ve kendisinin Hume'un öne sürdüğü argümanların güçsüzlüğünü itiraf etmek zorunda olduğunu söyler.²⁸

Hume'un düşüncesinde olduğu gibi Wittgenstein'in örneklerinde de çelişkiler baş gösterir. Onun Dünyayı tasvir eden kitap örneği elbette içinde benliğin bir resmini içermez. Fakat onun bundan çıkardığı "Özne, bu dünyaya ait değildir" sonucu bize bir öznenin mutlak yokluğunu söyleyemez. Çünkü onun bu önermesi, "Özne vardır ve bu dünyaya ait değildir" önermesine eşittir. Diğer bir deyişle bu önerme, dünyada bulunmasa bile bir öznenin varlığını semantik gereği olarak onaylamaktadır. Yine görüş alanındaki hiçbir şeyin bir göz yani zihin tarafından görüldüğünü çıkarmamıza izin vermediği örneği de semantik olarak doğru sayılmaz. Çünkü görülen fikri, gören bir şeyi içerir. Dolayısıyla Wittgenstein'in iddiaları benliğin mutlak yokluğunu kanıtlamaya yeter görünmemektedir.

Aynı doğrultuda Ayer'in açıklamasının Hume'a benzerliği de kendisinin düşündüğü kadar az görünmemektedir. Çünkü benliğin, "duyu deneylerinin bir toplamı" olması ile "duyu deneylerine indirgenebilir" olması arasında bir fark göze çarpmamaktadır. Buna göre sadece duyu deneylerinin var olduğu söylenebilir ki, Hume'un çıkarsadığı gibi duyu deneylerinin içinde bir benliğe rastlanması mümkün değildir. Bu durumda ise deneyci epistemolojinin tutarlılık gereği hiçbir zaman benliğin bir açıklamasını veremeyeceğini söyleyen akılcı eleştiri haklılık kazanır. Diğer bir deyişle deneycilik, bize benliğin varlığını deneyde göstermekte yetersiz kalır. Fakat bilincin kendisinin farkında olmasının dış-deneyden başka iç-deney veya içe bakış gibi yolları söz konusudur.

3. Bilincin Bir Formu Olarak Benlik

Epistemolojide Kant akılcı ve deneyci görüşleri uzlaştırmayı amaçlar ve bu doğrultuda zihnimizdeki *a priori* kavramlara ek olarak deneyi bilginin olmazsa olmaz bir şartı olarak kabul eder. Buna göre bilgi, kavramlar ile kavramlara tekabül eden deneydeki nesnenin sezgisinden oluşur ve bu nedenle bir şeyi bilmek, onun

²⁶ Roderick M. Chisholm, "On Observability of the Self", *Philosophy and Phenomenological Research* 30/01 (1969), 9.

²⁷ Richard E. Aquila, "Brentano, Descartes and Hume on Awareness", *Philosophy and Phenomenological Research* 35/02 (1974), 228.

²⁸ Jonathan Dancy, "Berkeley's Active Self", *EUJAP* 01/01 (2005), 8.

kavramına ek olarak deneyimdeki nesnenin sezgisini de gerektirir.²⁹ Bundan hareketle Kant insanın kendi varlığını bilmesi için de “Benim, kendime sezgide de verili olmam” gerektiğini ileri sürer.³⁰ Yani bir ruh olarak insanın kendi varlığını bilmesi demek, dünyanın diğer nesnelere gibi kavramlarına ek olarak duyuusal sezgiyle mümkün olabilir, fakat kendimizin hiçbir zaman bir nesne olarak duyuusal sezgisine sahip olamayız. Ancak kendi varlığımıza dair bilincimiz söz konusudur. Bu nedenle kendimizi bildiğimizi söyleyemez miyiz? Kant bu soruya “Ne kendime gördüğüm gibi ne de kendinde olduğum gibi, kendimin bilincindeyimdir sadece var olduğumun bilincindeyimdir. Bu tasarım bir düşüncedir bir sezgi değildir”³¹ diye cevap verir. Bunun anlamı kısaca kendilik bilinci, bir bilgi sayılmaz. Çünkü “Kendimin bilgisi için de bilince ek olarak ya da kendimi düşünmeme ek olarak, bendeki sezgi çeşidine ihtiyacım vardır.” Halbuki bilincin böyle bir sezgisi gösterilemez. “Dolayısıyla kendilik bilinci, kendinin bir bilgisi olmaktan çok uzaktır.”³² Bunun sonucunda Kant, nesnesi ve dolayısıyla sezgisi olmayan bir kavram olan beni “bilincin sadece formu” olarak kabul eder.³³ Bu nedenle Kant yorumcusu Peter F. Strawson’a göre, Kant’ın benliğin bilgi konusu olmayacağını söylemesi, onun, kendisini algılayamadığını söyleyen Hume ile bir noktaya kadar benzeştiği anlamına gelir ve benzerlik de buraya kadardır.³⁴

Çünkü Kant da her ne kadar ben bilincini bilgi konusu görmese bile bilginin ortaya çıkması için gerekli görür. Ona göre sezgilerin sentezlenmesinden kavramlarla eşleştirilmesine değin zihinsel faaliyetlerde ben bilinci “düşünüyorum” tasarımı şeklinde eşlik etmelidir. Çünkü “ ‘düşünüyorum’ tasarımı”, “ben-bilinci” tarafından üretilir³⁵ ve “Belirli bir sezgide verilen çeşitli tasarımlar, eğer hep birlikte bir ben-bilincine ait değilse, hep birlikte benim tasarımlarım olmaz.”³⁶ Diğer bir deyişle, ben bilinci olmadan sezgiler ve dolayısıyla bilgiler bana ait sayılamaz. Dolayısıyla ben bilinci olmadan bilgi olmaz. Buna göre Kant bir taraftan benliği bilinemeyen saymasına rağmen, diğer bir taraftan bilincimizi bilginin bir şartı olarak ortaya koyarak, varlığını onaylamaktan kaçınmaz. Bu durum ise kanaatimizce Kant’ı, Descartes, Locke ve Berkeley’nin safına yaklaştırır. Fakat aslında Kant’ın benliği nasıl düşündüğü üzerinde bir tartışma söz konusudur.

Örneğin Guenter Zoeller, Kant yorumcularının “Kant’ın düşünen benliği bir form veya yapı olarak anladığı” üzerinde hatırı sayılır bir uzlaşma içinde olduklarını

²⁹ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, çev. Paul Guyer ve Allen W. Wood (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 254, B146.

³⁰ Kant, *Critique of Pure Reason*, 258-9, B155.

³¹ Kant, *Critique of Pure Reason*, 259, B157.

³² Kant, *Critique of Pure Reason*, 260, B158.

³³ Kant, *Critique of Pure Reason*, 432, A382.

³⁴ Peter F. Strawson, *The Bounds of Sense* (London: Routledge, 2007), 169.

³⁵ Kant, *Critique of Pure Reason*, 246, B132.

³⁶ Kant, *Critique of Pure Reason*, 247, B132.

tespit eder.³⁷ Colin Marshall ise bu yorumun ciddi sorunlara yol açacağını savunur. Eğer benlik bilincin bir formu ise Kant'ın zihnimize attığı işlemleri örneğin duyuusal sezgilerin sentezini nasıl yerine getirebildiği cevapsız kalır.³⁸ Marshall'ın burada dikkat çektiği şey, bilincimizin sadece pasif bir izleyici değil aksine bilgide sentez işlemini gerçekleştiren aktif özne olmasının gerekliliğidir.

Bu doğrultuda Patricia Kitcher da Kant'ın, Hume'un iddiasına, zihinsel durumları birbirine bağlayan bir bağ olmadan zihinsel durumları hiçbir şeye atfedemeyeceğimizi söyleyerek cevap verdiğini ve bunu da sentez işlemi ile açıkladığını ileri sürer. Sentez işlemi farklı tasarımları tek bir tasarım altında birleştirmeyi ifade eder ve bu işlem bilginin zorunlu bir şartı olarak ben bilincinin hazır bulunuşunu gerektirir.³⁹ Bu nedenle her ne kadar Kant hatalı bulsa da Kitcher'a göre düşüncelerin sürekli olan öznesini gözlemlemesek bile karşı karşıya geldiğimiz zihinsel olaylardan böyle bir düşünen varlığı çıkarsayabiliriz.⁴⁰ C. Thomas Powell da sentez işleminin ben bilincinin doğası ve işlevi hakkında önemli olduğunu düşünür ve benliğin doğasının işlevden ibaret olduğunu savunur. Ona göre Kant, Descartes'ın düşünen benliğini "sadece bir tasarım formu" olarak kabul eder. Aynı zamanda Kant, Hume'un tarafında yer alarak benin töz olduğunu bilemeyeceğimizi savunur. Sonuçta Powell'a göre Kant, Descartes ve Hume tartışmasını iki görüşü bir araya getirerek sonlandırmak ister.⁴¹ Buna göre Kant aslında Descartes gibi benin aktif bir özne olduğunu kabul etmekle birlikte Hume gibi deneyde bir nesne olmadığı için bilgi alanı dışında konumlandırarak orta yolu tercih eder. Fakat benliğin bilgi konusu olmamasından onun yok olduğu sonucu çıkarılamaz.

Bütün bunlara göre Kant'ın ben bilincini bilginin bir şartı olarak görmesine rağmen kendi bilgi teorisinin gereği olarak bilgi saymaması, bilincin deneysel/maddesel dünyanın bir nesnesine örneğin beyne indirgenemeyeceği anlamını da içerir. Çünkü bir sezgisi bulunmayan ve dolayısıyla bilgi sayılmayan bilincin, bilgi alanındaki bir sezgi nesnesi tarafından üretildiği de söylenemez. Bu nedenle Kant'a göre "Ben, düşünen olarak iç duyunun bir nesnesiyim ve 'ruh' diye adlandırılırım. Dış duyunun bir nesnesi olan şey ise cisim diye adlandırılır."⁴² Bu şekilde Kant düşünen özne ile sezgi nesnelere ilişkin oluşturduğu dünya arasına kesin bir ayırım ortaya koyar. Dolayısıyla bundan Kant'a göre "Benim sadece düşünen bir özne olarak nasıl olduğumun maddecilik temelleri üzerine açıklamanın imkansızlığı çıkar."⁴³ Bu haliyle maddeciliği reddeden Kant'ın, Berkeley'nin benliğin

³⁷ Guenter Zoeller, "Main Developments in Recent Scholarship on the Critique of Pure Reason", *Philosophy and Phenomenological Research* 53/02 (1993), 460.

³⁸ Colin Marshall, "Kant's Metaphysics of the Self", *Philosophers' Imprint* 10/08 (2010), 12-3.

³⁹ Patricia Kitcher, "Kant's Real Self", *Self and Nature in Kant's Philosophy*, ed. Allen W. Wood (Ithaca & London: Cornell University Press, 1984), 114.

⁴⁰ Kitcher, "Kant's Real Self", 124-5.

⁴¹ C. Thomas Powell, *Kant's Theory of Self-Consciousness* (Oxford: Clarendon Press, 1990), 7-8.

⁴² Kant, *Critique of Pure Reason*, 412, A342/B400.

⁴³ Kant, *Critique of Pure Reason*, 452, B420.

beyin olmadığı veya onun tarafından üretilmediği düşüncesine katıldığı söylenebilir. Fakat Berkeley'nin aksine Kant'ın ruhçuluğu kabul ettiği ise söylenemez. Kant'a göre "Ruhçuluk da aynı şekilde tatmin edici değildir ve sonuç, hiçbir şekilde ruhumuzun yapısı hakkında, öyle ki onun tamamen ayrı varlığının imkânı ile ilgili olarak bir şey bilemeyeceğimizdir."⁴⁴ Çünkü bilincimizin bilgi niteliğine sahip olmaması, bizim ruhsal veya zihinsel bir töz olduğumuzun bilinemezliğini de içerir. Paul Guyer de bu noktada bilincin maddeci ve ruhçu açıklamaları karşısında Kant'ın tutumunun "hepinizin soyu kurusun" şeklinde olduğunu belirtir.⁴⁵ Yani Kant'a göre bilincin maddesel olduğunu bilmediğimiz kadar ruhsal olduğunu da bilemeyiz.

Fakat Kant'ın ulaştığı bu çift taraflı bilinemezci sonuç, insanın kendisinin ne olduğu hakkında tatmin edici bir cevap olarak görünmez. Çünkü dünyanın nesnelere bilen insan, Kant tarafından, kendi doğasını bilemez olarak bırakılmıştır. Diğer bir deyişle, Kant, Descartes tarafından şüpheli bulunan nesnelere varlığını bildiğimizi fakat Descartes'ın kendinden şüphe edilemeyeceğini ortaya koyduğu öznenin ruhsal varlığını bilemeyeceğimiz sonucunu çıkarmıştır. Halbuki insan için en şüphe götürmez şey düşünen, etkin özne olarak kendi varlığıdır. Kendi varlığımızın neye benzediğini veya ne şekilde olduğunun sezgisinin olmaması yani onu gözle göremememiz veya elle tutamamız, kanaatimizce onu hiç bilemeyeceğimiz anlamına gelmez sadece maddesel olduğunu bilemeyeceğimiz anlamına gelir. Diğer bir deyişle, Kant'ın bilmek için şart koştuğu üzere, bir şey hakkında duyum veya sezginin mevcut olmaması, o şeyin yokluğunu değil onun duyum ve sezgi nesnesi olmadığını kanıtlar sadece. Buna göre kendi varlığımızın maddesel olduğuna dair bilgimizin bulunmaması, onun ruhsal olduğunu bildiğimiz anlamına gelir. Çünkü zaten ruh veya zihin de felsefi açıdan maddesel olmayan bir varlık türünü ifade eder. Dolayısıyla varlığımızın ne madde ne ruh olduğunu bilmeyeceğimiz düşüncesi yerine eğer madde olduğunu bilmiyorsak ruh olduğunu biliyor olduğumuz söylenebilir.

Sonuç

Bütün bunlara göre ortaya konan tartışma, kısaca insanın ben bilincinin kendisi açısından şüphe götürmez gerçeklik olması ile deney dünyasında bir nesne olarak gösterilememesi arasındaki sorun olarak görülebilir. Descartes'ın "Düşünüyorum, o halde varım" mottosuyla ifade ettiği gerçeklik, var olmanın en temel biçiminin düşünüyormaktan ibaret olduğudur. Buna göre düşünen bir varlık olarak 'ben' dediğimiz varlığımızın zihinsel veya ruhsal bir varlık olduğu sonucu çıkar ve insanın kendisi için zihin olarak varlığı şüphe götürmez. Öyle ki Locke da kendi varlığımızdan şüphe etmeyi mümkün bulmadığı gibi onun varlığına kanıt göstermeyi de gereksiz ve imkânsız olarak nitelemiştir. Çünkü kendi

⁴⁴ Kant, *Critique of Pure Reason*, 452, B420.

⁴⁵ Paul Guyer, *Kant* (London & New York: Routledge, 2006), 137-8.

varlığımızı dolaylı yoldan yani bir kanıtı dayalı olarak kavramayız. Aksine kendi varlığımızın Berkeley'nin ifade ettiği gibi düşünen, isteyen, hayal eden olmakla yani etkinliği ile doğrudan farkında oluruz. Dahası Berkeley'ye göre bir zihnin, kendi algısındaki bir nesne yani beyin tarafından üretildiğini söylemek de doğru sayılmaz. Çünkü zihnimizde bulunmalarından dolayı beyin de diğer nesnelere aynı doğadadır. Bu nedenle zihnimizde bulunan beyin, eğer diğer şeylerin nedeni ise kendisinin de bir nedeni olması gerekir ve kendi kendine nasıl var olduğu açıklanamaz. Öyle ki zihnimizde bulunan beynin diğer şeyleri algıladığını söylemek aslında aynı odadaki bir şeyin diğer şeyleri yarattığını söylemek gibi yanlış olur. Eğer diğer şeyler yaratılmış yani nedenli ise beynin yaratılmamış yani nedensiz olması kabul edilemez. O halde beyin zihnimizdeki diğer şeylerin nedeni olamaz. Bu da zihnimizin beyin tarafından üretilmediği anlamına gelir.

Bununla birlikte Hume, Wittgenstein ve Ayer gibi deneyci düşünürler böyle zihinsel veya ruhsal bir varlığın deney yoluyla gösterilememesini onun yokluğuna kanıt olarak yorumlamışlardır. Örneğin Hume kendi varlığını her ne zaman algılamak istediğinde çeşitli izlenimleri bulduğunu söyleyerek kendi zihnini izlenimlerin içinden geçtiği bir tiyatroya benzetmiştir. Wittgenstein da başka bir benzetmeyle tüm dünyayı konu edinen bir kitapta ben denilen bir varlıktan bahsedilmeyeceğini ileri sürmüştür. Hatta bir başka benzetmesinde de benliği bir göze dünyayı da bir görüş alanına benzeterek görüş alanındaki şeylerin gören bir gözü yani özneyi gerektirmediği sonucunu çıkarmıştır. Benzer bir doğrultuda Ayer ise benliğin duyu deneylerinin oluşturduğu mantıksal bir yapı olduğunu fakat bunun bir töz iddiası olmayacağını savunmuştur. Bununla birlikte bilincin varlığını algılar veya duyu deneylerine indirgeyen bu iddialar, algıların veya duyu deneylerinin kime veya neye ait olduğu ya da nerede bulunduğu sorusuna cevap vermez. Hâlbuki algıların varlığı onları algılayan bir zihnin varlığını gerektirir. Daha önemlisi bilinci algılar toplamı olarak görmek, onun önemli bir özelliğini göz ardı eder. Çünkü bilinç algılar karşısında pasif bir seyirci değil tam aksine aktif bir öznedir. Diğer bir deyişle, biz algılarımız üzerinde değişim fark etme, seçme veya göz ardı etme ya da zamandaki algılara özdeşlik yükleme gibi işlemler gerçekleştiririz. Dolayısıyla zihin, soğuk-sıcak veya hoş-acı gibi algılar yığını değil soğuk veya sıcak hisseden, hoşlanan veya acı duyan bir varlığın fikridir. Bu nedenle dünya hakkında yazılan bir kitap sadece duyu nesnelere eser olarak görülemez tam aksine onları algılayan ve yorumlayan bir öznenin eseri sayılır. Dahası görüş alanımızdaki şeyler gören bir zihni gerektirir.

Kendisinden önceki akılcı ve deneyci görüşleri uzlaştırmayı amaçlayan Kant da zihin olarak varlığımızın, kendisine karşılık gelen bir sezgi bulunmadığı için bilgi konusu olmayacağını savunur, fakat bilme sürecindeki faaliyetleri dolayısıyla bilinç olarak varlığını gerekli bir koşul sayar. Buna göre ben dediğimiz varlığımızı, algımızdaki bir nesne gibi bildiğimizi söyleyemezsek de bundan tamamen algılar toplamından ibaret olduğumuz sonucu çıkmaz. Çünkü bilme süreci, ben bilincinin "düşünüyorum" etkinliğini gerektirir. Bununla birlikte Kant'a göre bilincin bir sezgi sayılmaması ve dolayısıyla bilgi olmaması onun aynı zamanda sezgi dünyasında bir

beyin de olmadığı anlamına gelir. Çünkü bilincin bilgi olmaması aslında onun sezgi nesnesi yani maddesel olmaması demektir. Fakat bundan Kant'a göre benim ruhsal bir töz olduğum sonucu da çıkmaz. Çünkü bilincin bir bilgi olmaması, onun maddesel olduğu kadar ruhsal olduğunun da bilinmezliğini içerir.

Ancak kendi varlığımızın hem ruhsallığı hem maddeselliği hakkındaki Kant'ın bu çift taraflı bilinemezci tavrı, insanı tatmin etmeye yeterli değildir. Hâlbuki kendi varlığımızı gözle görüp elle tutamamamız, onun hiç bilinemez değil sadece maddesel olduğunun bilinemezliği anlamına gelir. Buna göre kendi varlığımızın maddeselliğine dair bilgimizin yokluğu, onun ruhsal olduğuna dair bir bilgi sayılabilir. Zaten kendi varlığımızı ruh veya zihin olarak adlandırmamız da maddesel olmadığımızı ifade etmek içindir.

Kaynakça

- Aquila, Richard E. "Brentano, Descartes and Hume on Awareness". *Philosophy and Phenomenological Research* 35/02 (1974), 223-239.
- Ayer, Alfred Jules. *Language, Truth, and Logic*. London: Penguin Books, 1946.
- Berkeley, George. *The Principles of Human Knowledge and Three Dialogues*. ed. Howard Robinson. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Chisholm, Roderick M. "On Observability of the Self". *Philosophy and Phenomenological Research* 30/01 (1969), 07-21.
- Clarke, Desmond M. *Descartes's Theory of Mind*. Oxford: Clarendon Press, 2005.
- Dancy, Jonathan. "Berkeley's Active Self". *EUJAP* 01/01 (2005), 05-20.
- Descartes, Rene. *Meditations on First Philosophy with Selections from the Objections and Replies*. çev. Michael Moriarty. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Descartes, Rene. *The Principles of Philosophy*. çev. V. R. Miller, R. P. Miller. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1982.
- Guyer, Paul. *Kant*. London & New York: Routledge, 2006.
- Hume, David. *A Treatise of Human Nature*. b.y.: The Floating Press, (1740) 2009.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. çev. Paul Guyer ve Allen W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Kitcher, Patricia. "Kant's Real Self", *Self and Nature in Kant's Philosophy*. ed. Allen W. Wood. Ithaca & London: Cornell University Press, 1984.
- Locke, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. London: Thomas Davison, Whitefriars, 1825.
- Marshall, Colin. "Kant's Metaphysics of the Self". *Philosophers' Imprint* 10/08 (2010), 01-20.
- Penelhum, Terence M. "The Self in Hume's Philosophy". *The Southwestern Journal of Philosophy* 7/02 (1976), 09-23.
- Powell, C. Thomas. *Kant's Theory of Self-Consciousness*. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- Shoemaker, Sydney. "Self-Knowledge and 'Inner Sense': Lecture: 1: The Object Perception Model". *Philosophy and Phenomenological Research* 54/02 (1994), 249-269.
- Strawson, Peter F. *The Bounds of Sense*. London: Routledge, 2007.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. çev. D. F. Pears ve B. F. McGuinness. London: Routledge, 2002.

Yalçın, Şehabettin. "Descartes ve Özne olarak Benlik". *Felsefe Dünyası* 38/02 (2003), 107-118.

Zoeller, Guenter. "Main Developments in Recent Scholarship on the Critique of Pure Reason". *Philosophy and Phenomenological Research* 53/02 (1993), 445-466.